

GRIBOVSZKI ZOLTÁN

Vízmosáskötési munkálatok a Tarna vízgyűjtőjében

(1)

A korábbi gazdálkodás jellemzése, a gyorsított erózió létrejöttének okai

A helytelen gazdálkodás következtében kopárosodtak el az egykor fejlett kultúrájú, de kedvezőtlen termőhelyű országok, pl. Görögország, Olaszország stb... Ezen helytelen gazdálkodás következtében pusztul ma is számtalan számtalan terület, köztük a Tarna északi folyásának vízgyűjtő területe is.

A Tarna vízgyűjtője már a honfoglalás előtti időkben is lakott volt. A honfoglalás után a magyarokhoz csatlakozó kun törzsek telepedtek itt le, s bár a tatárjárás megsemmisítette falvaikat, azok hamar újjáépültek, úgyhogy az 1300-as évek elején Péterváására már ismét virágzó község volt. A termékeny völgyek és szelvedebb lankájú oldalak jó megélhetést biztosítottak a kevés lakoságnak. Bár az országunkat itt csapások, a török hódoltság 100 éve és a nagy járványok itt is erősen pusztítottak, a népesség állandóan szaporodott. A Felső-Tarna völgyében 1770-ben 8260 volt a lélekszám, amely 100 év alatt megkétszereződött (16 453-ra emelkedett), az 1940-ig eltelt 170 év alatt pedig mintegy megháromszorozódott (27 346-ra emelkedett). Eközben létszámcsökkenést okozó tényezők is felléptek, úgy mint a kivándorlás és az I. világháború, valamint a városok és üzemek szívóhatása, az utóbbi főleg az elmúlt 70 évben érvényesült erősebben (Albert, 1968).

A régmúlt időkben az egész területet erdők borították. A múlt század végéig az itt élő emberek jóformán csak földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. Az akkori fejletlen mezőgazdálkodási módok az általában gyenge termőerejű talajokon az állandóan növekvő lakosság létszükségletét biztosítani nem tudták, így nem maradt más, mint a megnövekedett szűkséget fedezésére újabb és újabb erdőterületek kiirtása és mezőgazdasági művelés alá vonása. Az erdőket először a falvak környékén, később távolabb is irtották, tuskózták, felégették (Istenmezejei Béke Mgtsz erdőtervei 1973-1992).

Az erdőirtást sem II. József szigorú rendeletei nem tudták csökkenteni, sem 100 évvel később, az 1879. évi erdőtörvény nem tudta megszüntetni. Sőt az úrbéri birtokrendezések, valamint a múlt század második felében és századunk elején történt nagy ingatlan-elidegenítések és parcellázások egy ideig még fokozták is (Albert, 1968).

Az erdőtől megszabadított területek pusztuló állapotát jól szemlélteti a következő leírás: „Hol a talaj a völgyben és hegyen az azok képzett futó homokja és mivel a hegyek fennsíkjáról az erdőt kiirtották, minden eső temérdek mennyiségű homokot sodor le magával a völgybe, itt betemetvén a növényzetet, a magaslaton pedig újat létrejönni nem engedvén. Az erdő végkipusztításának oly helye, ahol azt a hegytetőkön mindenáron megtartani lett volna tanácsos, ezen következtései Pogony és Zabar határában olyan sűjtők, hogy azokból a nép kivándorolni kénytelen.” (Albert, 1968).

Ennek a vidéknek könnyű, laza vályogtalaja az erdő kiirtását követő feltörést nagyon megkönnyítette. Amíg az erdő humusztartalma tartott, amíg azt a mezőgazdasági termelés fel nem élte, illetve amíg a víz a tápanyagot ki nem mosta vagy a talajt el nem hordta, jól is fizet. Ha azután a terület leromlott, nem sokat törődött vele a tulajdonosa, művelését felhagyta és irtottak, vagy

irtott helyébe másikat. Az ilyen felhagyott területeken azután addig folyt a legeltetés, amíg azok vagy vízmosásokkal szaggattá lettek, vagy az alapköztetig lepusztultak, elkopárosodtak.

Az erős lejtésű, mértéktelenül legeltetett területeken az erdőző, a mértékelen talajpusztítás tovább folyt, a hegyoldalak elkopárosodtak, a völgyeket pedig feltöltötte, elmocarasította a hordalék. Egy-egy hirtelen lezúduló nyári zápor árvizeket okozott és okoz még ma is a nem túl nagy vízgyűjtővel rendelkező fővölgyeken (Istenmezejei Béke Mgtsz erdőtervei 1973-1992).

Elősegítette a pusztulást a nyomásos gazdálkodás is. Itt gyakran az ugarolás miatt olyan hatalmas vízmosások keletkeztek, hogy azokat azután beszántani, újból művelni többé nem is lehetett (Bánky, 1958).

Még kevésbé volt egyszerű az erdő- és legelőgazdálkodás a múlt század végéig, „erre az időre a terület erdősisége a korábbi 70%-ról a szántók kiterjesztésével 46%-ra csökkent.” (Kamarás, 1976). Az erdőt mint faanyagtermelő területet a piactól való nagy távolsága, az úthálózat hiánya, feltáratlansága és a kis faárak miatt sem a nagy, sem a kisparaszti birtokos nem sokra becsülte. Értéke elsősorban legeltetési szempontból volt.

A legrégebbi erdőgazdálkodás, ha ugyan arról mint gazdálkodásról egyáltalán beszélni lehet, a szükséglet kielégítésére irányuló szálalás volt. Ezt eleinte a településekhez legközelebbi helyeken, később a távolabbi fölgyesekben is végezték. Ennek évszázadokon keresztül történelmi folytatása és módja, hogy mindenkor a legjobb anyag kiszedésére szorítkozott (negatív szelekció), az állományok összetételének és a fafajok ökotípusának lerombolására vezetett. Ezen a vidéken az elcseresedés egyik oka ez a szálalási mód, a másik pedig a vele egy időben űzött legeltetés volt.

A távol fekvő bükkösökben a legrégebbi időtől jóformán a 18. század végéig fahasználat nem volt. Ezek az ősbükkösök csupán vadászati és makkoltatási célt szolgáltattak.

A 18-19. században, amikor a hamuszírfűzéséskülfordón már mindenütt megtörtént, házkánkorny méreteket öltött és a szénegéttel együtt a feltáratlan bükkösökben majd egy évszázadon át, a fatemelés kizárólag ezek céljából történt.

A vágás mód mindenkor a tarvágság volt, a feljuttítás természetes úton sarjrol történt. Újult, ahogy újult. Pótlásról abban az időben szó sem volt.

Az úrbéri birtokrendezések és tagosítások után lényegesen javult a helyzet. Megszűnt a „faízás” és a szabad legeltetés. Az erdőirtások miatt bekövetkezett fahiány, valamint az út- és vasúthálózat fejlesztésének igénye a faárak emelkedéséhez vezetett, úgyhogy az erdővel mint faanyagtermesztő területtel érdemes lett foglalkozni. Ekkor (1860 körül) kezdtek el a megyében a nagybirtokosok szakképzett erdőszeti szakszemélyzetet is alkalmazni, amit alig két évtizedre rá az erdőtörvény elő is írt (Bánky, 1958).

Legelőgazdálkodásról, az előbbihez hasonlóan, beszélni nem lehet. A legelők java részét is szántóvá alakították át. A legrosszabbak maradtak meg, s mind ezek, mind az erdőből hozzátartozó területek a karbantartás teljes hiánya miatt elbokrosodtak. A galagonya, kőkényi-, rózsa- és borókabokrok a legelőterületeknek nem ritkán 50%-át is elfoglalják. Ezek között jóformán csak egymással párhuzamosan futó, sokszor több száz, kitaposott,

rétvonal irányú marhacsapást találunk. Fű csak a csapások két oldalán, a bokrok tövében van.

A legelőik ilyen állapotának oka elsősorban a területek erre a célra való alkalmatlansága, másodsorban a legelőtisztítások és karbantartások évszázadokon keresztül elmaradása és harmadszor a legelőkön Szent György-napig Szent Mihály-napig, minden időben, minden korlátozás nélkül, jóval teherbíráson felüli legeltetés volt.

Még szomorúbb volt a legeltetett erdőrészeket sorsa. Itt jóformán csak az 1-2 hónapig tartó nagy hó volt a kényszerű akadály (a meleg, déli oldalak a hótól hamar megtisztultak).

Természetesen a korlátlan legeltetés és a karbantartás teljes elmaradása a legeltetett oldalak teljes vagy részben elkopárosodásához vezetett és használhatóságukat a szétágazó, helyenként igen mély vízmosások, kőpadok és sziklakibúváások még fokozták (Bánky, 1958).

1868-ban így ír róla *Ligeti Béla* erdőmester és *Langhammer Gyula* főerdész: „Községek és egyes földbirtokok szép terjedelmű, bár nagybőrrá pusztuló s rendezetlen erdőszéggel bírnak, kik letarolván álladékaikat nem gondolnak többet annak újbóltásával, hanem sietnek a nyert talajt legelőül felhasználni. Ez is addig ad némi hasznot, míg a legelő marha túlszaporog száma (az állatállomány 60%-a szarvasmarha volt, de a 20%-os sertésállomány sem lebecsülendő, ami szintén a hegyoldalokban legelt) a talajt sziklavá nem tapossa”. (Bánky, 1958)

Az I. világháború végéig megtörtént munkálatok

A felmerülő problémákat látva (alig pár évvel az erdőtvény megjelentése után) már az 1883. évben megkezdődött és évenként állandóan fokozódó mértékben folytatódott az ország különböző helyein a kopárásfásítás.

A századforduló táján állami költségen gazdálkodási szabályzatokat adtak ki az egyes „kopár területek gazdasági ügyviteléről”, amelyek községhatáronként kis fizeték formájában jelentek meg. A Tarna-völgy gyors és nagymértékű lepusztulása, a medrek állandó feliszapolódása, folyó és mellékpatakjai nagy tömegű hordalékmozgatása, a felső szakasz közel 50 km-es termékeny völgyének elmoocsarasodása (siroki és terpesi tó), valamint alsó szakaszán – a mederfeltöltődések következtében – mind gyakrabban megisméltődő pusztító árvizek erre a vidékre is hamar felhívták az illetékesek figyelmét.

1894-95. évben megtörtént a Tarna-völgyében a kopár és vízmosásos területek összeírása. Ezen alkalomból 906 ha kopárt, 1983 ha vízmosást, összesen 2889 ha-t jelöltek ki fásítással megkövetendőnek (a Tarna völgyén itt jelenleg csak a pétérvásárai Tarna-ágot értem).

Ugyanebben az évben (1895) a csemeteellátás biztosítására Terpesen 40 kat. holdas csemetekert létesült. Ennek megszüntetése után az 1920-as évek elején Sirok község határában az ún. darnói 10 kat. holdas és 1929-ben a pétérvásárai 14 kat. holdas (1935-ben megszünt) csemetekertek biztosították a fásításhoz szükséges csemetét és a vízmosáskötéshez szükséges fonőanyagot (Bánky, 1958).

Renkívül súlyos problémát okozott a Tarna medrének föliszapolódása. A miskolci Kultúrterméni Hivatal a korábbi állapot megszüntésére már 1900-ban tervet készített, amely a Tarna völgyének rendezésére 448 371 m³ földmozgósítást és 296 034 aranykorona költséget irányzott elő. Ezen terv kivételre 1902-ben megalakult az Észak-Tarnavölgyi Vízitársulat (területe a siroki-pétérvásárai Tarna és mellékágai), azonban a tervet nem engedélyezték. A végrehajtást leginkább az akadályozta, hogy a vízmosáskötési és fásítási munkálatok nélkül a mederrendezések tartós eredményére számítani nem lehetett.

Az Észak-Tarnavölgyi Vízitársulat részleges medertisztításokat hajtott végre. Először 1904-ben 3600 fm hosszon 7200 m³ földet emelt ki, azonban ez rövidesen beiszapolódott, úgyhogy 1906-ban ugyaninnen újabb 7000 m³-t kellett kitermelni. (Ezek a számok talán érzékeltetik a korabeli erózió nagyságát, illetve az általa kellett közvelten károk egyikének elhárítására tett kísérleteket.) Ezenkívül a vízitársulat 1907-1914. években 38 637 aranykorona államsegélyt épített be a vízmosáskötési és fásítási munkálatokba (*Kamarás, 1976*). A fásítást már 1895-ben a vízmosások befásításával kezdetét vette és erős ütemben folyt. Az első 7 év alatt keréken 1200 ha, mégpedig 90%-ban vízmosási fásítottak be. 1907-ben pedig (12 év után) a kijelölt fásítással megkövetendő vízmosásokból már csak 154,1 ha volt hátra, vagyis 1830 ha-t, a kijelölt vízmosások 92%-át már többé-kevésbé eredményesen megkövítették. Ennek a még hátramaradt 154,1 ha vízmosásoknak a megkövítése az 1907-ben készült fásítási és műszaki megkövítési terv keretében történt, amelynek beütemezett munkáit az első világháború kitöréséig maradéktalanul elvégezték. Ezek szerint a kijelölt vízmosásokban 1908-tól 1914-ig 115 db rőzsegát és 7615 db egyszerű rőzsefonás készült, összesen 31 460 fm hosszban. Sajnos ezek a munkák már 1918-ban nyomtalanul eltűntek. Részben elkorhadtak, részben ciszapolódtak.

A két világháború között végzett munkálatok

Az I. világháború lényegesen visszavetette a munkálatokat, és az addig elért eredmények nagyrészt megszűntek. Nem volt aki felüljárta, kiegészítse az esetlegesen tönkrement rőzseműveket. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az egyes gazdálkodók hozzáállása a munkálatokhoz is kifogásolható volt. Sokszor a létesített védőműveket megrongálták, a fiatalon telepített erdőkben legeltettek és a Tarna kitisztított medrére beszórták a gazdálkodás hulladékait.

A trianoni békekötés után hazánk erdőterületei jelentősen csökkentek. Az erdőterületek növelése és hasznosíthatósága céljából a kopárásfásítások és vízmosáskötések ismét előtérbe kerültek. A háború alatt és a rákövetkező zavaros időkben minden fásítási munkálat szünetelt, a hordalék mennyisége, a medrek feltöltődése azonban évről évre növekedett. Az árvízvárosok folyton súlyosbodtak. Például 1924-ben a pétérvásárai Tarna völgye négyezer került víz alá úgy, hogy az összes szára és sarjűtermés elpusztult. A korabeli helyzetet súlyosbította, hogy a mellékvölgyek és patakok függőmedrei, valamint hordalékkúpjai a Tarna völgyét mind keresztgátak zárták el. A Tarna-partjáig erő hordalékkúpok a kiöntött árvizeket nem engedték az ártérten a völgy irányába lehúzódní, de a függőmeder és a depóniák miatt a Tarna-ba sem húzódhattak vissza. Ezért Sirok felett a Tarna völgyében helyenként a legnagyobb szárazság idején is – például 1928 szeptemberében – állandó mocsarak és tavak voltak találhatóak (Tarna patak vízjövi engedélye, 1930-1968). Újra megindult tehát a Tarna völgyében az erózió elleni küzdelem. Felülvizsgálat alá kerültek az erózió által veszélyeztetett legelő- és erdőterületek, amelyekről szükség szerint kopár- és vízmosáskötési tervek készültek. Ezek típusos formanyomtatványok voltak, részletes gazdálkodási rendszabályokkal és csak a területre speciálisan vonatkozó részeket kellett kitölteni bennük.

A második, az 1907. évinél lényegesen nagyobb szabású vízmosáskötés az 1930-37. években történt. A kopár- és vízmosáskötési munkákat kiemelt feladatként, államköltséggel végezték el (hasonlóan az 1907-es munkálatokhoz). Ebben az időben több mint 100 000 fm egyszerű rőzsefonás és kettős fonású fenékgát, valamint 40 db kőgát készült (amelyek kiváon elláták feladatukat). A munkálatok tervezését a miskolci Kultúrterméni Hivatal végezte.

A II. világháborútól napjainkig terjedő időszakban végzett munkálatok

E fejezect földolgozása nagyrészt *Domonyik Ferenc* munkája nyomán készült.

A fásítási eredmények a második világháború alatt és az azt követő időszakban lényegesen leromlottak. Az 1949-ben az erdőz ő által veszélyeztetett területekről újabb összeírás történt. Ekkor már a legelőn és az erdőn kívüli az erdőz ő által veszélyeztetett szántó- és egyéb művelés alatt álló területeket is felvettek. A bizottság összesen 3140 ha veszélyeztetett területet talált, amelyben azonban az előzőekben már kijelölt területből 663 ha részben már befásított, de a kívánt célkitűzéseknek nem megfelelő terület (legelő, erdő, kopár, vízmosás) is volt. A befásítandónak talált új terület (az előbb említett 663 ha-on kívül) tehát 2477 ha, amelyből erdő 170 ha, legeltetett terület 1400 ha, művelt terület 870 ha és kopár 37 ha (*Bánky*, 1958).

A II. világháborút követő néhány évben a területen jelentős vízmosás-kötési és kopárfásítási munkák nem folytak, csak medertisztításokat végeztek. 1955-ben a Vízügyi Igazgatóság irányításával szélesebb körű lecsapolási munkák indultak meg. Ennek fő célja a vízenyős, elhanyagolt rétek minőségének javítása és a májmételes fertőzöttség csökkentése, illetve felszámolása.

1964-ben helyzetfelmérés és talajvédelmi tanulmányterv készült a területről, ebben földelőzést a geológiai és talajtani viszonyokat, a domborzati, illetve lejtésvizviszonyokat, itt tárgyalták a lejtőkategóriák megoszlását az egyes művelési ágak között.

A terv kiterjedt az agrárgazdasági viszonyok taglására. Ennek folyamán megállapított a nem hasznosítható elkopárosodott hegy-, illetve domboldalak termelésből való kivonásának szükségessége. A tervezet rámutatott, hogy ezeken a területeken nyereséges mezőgazdálkodást folytatni az akkori viszonyok mellett lehetetlen. Ezenkívül meghatározta a végrchajtható talajvédelmi és vízrendezési feladatokat is.

A következőkben csak az erdészeti, az erdőterületen végzett, illetve ahhoz kapcsolódó munkákra térek ki.

Újraerdősítési munkák

Az erdőszítés végrchajtása a területen rekonstrukciós munkának tekinthető. Az erdőz ő között hegyi rétek alakultak ki, így az erdő mellett a gyep is őshonosnak és tájbaillőnek számít.

A második világháború után (1959-ben) megindult erdészeti rekonstrukciós munkák kezdetén, a mennyiségi tervek teljesítésére való törekvés miatt az eredmény elmaradt a ráfordított munka mögött. Nem volt megfelelő minőségű a talaj-előkészítés és az általános csemetehiány miatt nem volt lehetőség a megfelelő fajtag kiválasztására. Fontos volt, hogy a területileg illetékes Állami Erdőgazdaság által vezetett erdőszítési és erdőfelújítási munkák szakszerű, szintvonalirányú padkakiképzéssel és termőhely-feltárási munkákkal, valamint ennek megfelelő csemeteki-választással történjenek.

A termelőszövetkezeti üzemek erdőrekonstrukciós munkái gyakorlatilag 1966-ban kezdődtek. A rekonstrukciós munkák megindulásáig az üzemekben csak fakitermelés folyt, ápolás és telepítés nélkül. Az 1970-es években (az akkori általánosan elfogadott szemlélet szerint) a termőhelyi viszonyoknak megfelelő, zömében erdei- és feketefenyő, valamint akác került telepítésre. Az üzemekben ebben az időben hozzáértő erdészek tevékenykedtek, ami biztosítotték a munkák jó minőségét. Többek között jelentős problémaként jelentkezett az erdőterületek feltáratlansága. Az megfelelően kiépített utak hiánya miatt a kitermeléssel kapcsolatos közlelés igen költséges és nehézkes volt. Az

erdőterületeken belül meliorációs keretekből nem volt mód utakat létesíteni. A további telepítések gátja volt a fejletlen mezőgazdaság, a sok kis magánparcella. Ezek egy részét korábban felhagyták, helyükön természetes erdő keletkezett. Ma is követhető a sok kis erdőfolt szélén a szabályos mértani alakzatú parcellálatár.

Az 1964-es tanulmányterv elkészítésekor az erdő szerepét csak a talajvédelem vonatkozásában vették számításba. Az azóta eltelt időszakban azonban az erdőz ő környezetvédelmi szerepe mindinkább előtérbe került. 1993-ban a Tarna-vidék északkeleti részén fekvő egybefüggő erdőz őmb területén létrehozták a Tarnavidéki Tájvédelmi Körzetet. A Tarna-vidék turisztikai feltártsága ma is csekély.

Megvalósított műszaki berendezések

Az 1930-as építész hordalékfogók tapasztalatai nyomán a kiviteli tervek (VIZITERV) feltöltődés után továbbfejleszhető ú. *tásgátak* építését írták elő. Ezek a helyszínen kitermelt fából és földanyagból megépíthetők. Mintegy 80 db-ot építettek meg belsők. A vízmosásokból kiáramló hordalékmenyiséget Terpes. Pétervárasára, Bükkszék, Sirok körzetében nagymértékben csökkentették.

Hagyományos nagyméretű vízmosáskötő gátak elsősorban a települések védelmére épültek. Istenmezeje térségében 4 db, Tarnalacson 2 db, Erdőkövesd mellett 2 db, Pétervárasán 3 db, Bükkszék térségében 1 db, Csereden 2 db, Sirok-Szajla térségében 3 db épült meg. A hordalékfogó gátak építésének költsége abban az időben, egyenként 200 000–600 000 Ft között változott.

Az 1964-ben tervezett tározók közül eddig 4 db épült meg, ebből egy, a Vezékeny-völgyi, hordalék- és vízfelfogási céllal (105 000 m³).

A Felső-Tarnavölgyi Vízátársulat a kezelésében lévő kisvízfolyásokat 1964-től 1974-ig az akkori elvárásoknak megfelelően rendezte. A munkákban tervezőként és kivitelezőként is részt vett. A munkákra fordított építési költség (28 504 ezer Ft) jól érzékelteti azok nagyságát.

A társulat az üzemek számára a 60-as években mintegy 14 millió Ft értékű vízrendezési munkát végzett, főleg a szélesebb völgyekben. Sok helyen a geológiai rétegzettségéből következően, a hegylábi részeken, a feltérő rétegzetek elvezetése volt a feladat. A munka forrásfoglalásokkal párosult (Szajla, Pétervárasára), ami jó vízfű itatóhelyek kiépítését tette lehetővé. A rétegzetek által okozott hegylábi elvezesedést többnyire az úthálózat-hoz csatlakozó óvárok-rendszer szüntette meg.

Irodalom

1. *Albert Ferenc*: Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesített vármegyék leírása. Eger, 1968.
2. Az Istenmezejei Béke Mgtsz erdőállomány-gazdálkodási terve. 1973-82, 1982-91, 1992-2001.
3. *Bánky Gyula*: A tarnavölgyi kopárfásítások értékelése. Erdészeti Kutatások, 1958.
4. *Domonyik Ferenc*: A Tarna felső szakaszának vízgazdálkodási tanulmánya. VIZIG, Miskolc, 1973.
5. *Kamarás Miklós*: Talajvédező gazdálkodás és telkesítés a Felső-Tarna vízgyűjtőjében. OVH, 1976.
6. Kopárjavítási Terv a Békák völgyében. Istenmezejei lakosoknak Istenmezeje határában fekvő, s hatóságilag kijelölt kopárterületeire vonatkozóan. 1931. okt. 27.
7. Tarna-patak felső szakasza mederrendezésének vízjogi engedélye. Miskolci Kulturmérnöki Hivatal, 1930-1968.

DR. BORDÁCS SÁNDOR

Hatósági helyzetjelentés a magtermelő állományokról

(‘Hajózni szükséges’, azaz a magtermelő állományokat működtetni kell!)

A hatósági munka szakmai követelmény és nem átokverés

A rendszerváltozás időszaka alatt sok minden megváltozott a hazai erdőgazdálkodásban. Talán a legjelentősebb a tulajdonosi szerkezet változása, a magánerdő-birtokok, csemetekertek, erdészeti vállalkozók megjelenése, sőt egyes területeken meghatározóvá válása. A volt tsz-ek és á.g.-ok erdei szinte teljes mértékben magánkézbe kerültek. A kárpótlás során nemcsak természetvédelmi értékek, hanem sokszor értékes erdészeti rezervációk, magtermelő állományok is magánkézbe vagy egyszerre több tulajdonos birtokába jutottak. Az ilyen magtermelő állományok a szakma számára legtöbbször esetben elveszettek tekinthetők, hiszen az új erdőbirtokok sokszor a legalapvetőbb szakmai szempontokat sem veszik figyelembe, nem beszélve a MÁ különleges rendeltetésből adódó feladatairól. A tulajdonosi viszonyok megváltozása új feladatokat állít az OMMI hatósági munkájával szemben is. Egyre nehezebb a jogszabályok előírásait betartatni azokkal, akik az alapvető tulajdonosi érdekeiket sem ismerték fel. Ezért inkább egyfajta szolgáltatási tevékenységként ‘cladva’ egykiszik az Intézet a jogszabályi előírásoknak érvényt szerezni. Ehhez persze jóval több türelem és megértés kell, mint ahogy ezt az utóbbi időben az ‘írászatlan mögött ülőkötő’ megszokotti volt.

A részvénytársaságokká alakult erdőgazdaságok szerencsére továbbra is a szakmai előírások szerint kezelik a birtokukban lévő magtermelő állományokat. Sőt néhány gazdaságnál – felkészülve az európai integrációs rendszerek előírásaira – egyre nagyobb figyelmet szentelnek a genetikai alapok fejlesztésére. Az 1995-ös év során 5 erdőgazdasági rt., összesen 15 állományát minősítettük, ebből 14 megfelelőnél jobb minősítést kapott, egyet vissza kellett utasítani. A minősítő szemléket az OMMI által szervezett, az EFE és az ERTI szakiróval és az erdőfelügyelőségek munkatársaival kibővített bizottságok végezték. A felvett jegyzőkönyvek alapján az OMMI számítógépes modell- és kiértékelő programjával történt a kiértékelés és rangsorolás. Az új kijelölt magtermelő állományok (KMÁ) kiválasztásánál új szempontként jelent meg, hogy lehetőség szerint olyan középkorú, termőképes állományok kerüljenek a nyilvántartásba, amelyekben a különleges állománynevelési szempontokat a gyéritek során érvényesíteni lehet. Ebben minden rt. együttműködési készségét fejezte ki.

A nyilvántartás aktualizálása folyamatosan történik az OMMI számítógépes rendszerében. Jelenleg mintegy 4670 ha kiválasztott magtermelő állományt tartunk nyilván az ország területén (1. táblázat). Az 1994/95-ös tenyésztésben a Mecseki Erd. Rt., az Északerdő Rt., a Délalföldi Erd. Rt., a Nagykunsági EFAG Rt., valamint a Szombathelyi Erd. Rt. kérvényezték KMÁ minősítés-visszavonást véghezvétel miatt. Ebben az időszakban a magtermelő állományok mintegy 20%-a volt a rendszer felülvizsgálatok keretében szemlézve.

A KMÁ-k mintáinak – a mintaterületeken álló fák – minősítési szempontjainak átalakítását kezdtük el 1995-ben. Az ötpontos értékelési rendszert megtartva, fajtacsoportokra specifikusan kialakított minősítést fogunk kialakítani. Így például a korona, a villásodás és a törzsegyenesség tekintetében eltérő szempontokat fogunk figyelembe venni a különböző fajcsoportoknál. Elsőként az akác minősítési szempontjait módosítottuk az ERTI és gyakorló gazdasági szakemberek segítségével. Az új minősítés a 2. táblázatban szerepel. Sajnálatos, szomorú tény, hogy szeretett és nagybecsült baktalórántházi kollégánk,

László Sándor többé már nem segíthet a további munkában. Lényegre törő megállapításai, hasznos, több évtizedes gyakorlati tapasztalatai, precíz értékelései hiányozni fognak. Tudományos szakmai öröksége azonban megmarad az utókornak a nyírségi erdőkben.

Az újonnan minősített magtermelő állományok leírása

Mátrai EFAG Rt.

A gazdaságnál kocsánytalantölgy-állományok minősítése folyt, mivel nem rendelkeztek minősített állományokkal. A *Domoszló 21A* (16,9 ha, 94 év) és a *Gyöngyössolyos 38A* (17,2 ha, 95 év) részletek még a megszokott rendszerhez illeszkednek, azaz idős korban, állományképek alapján kerültek minősítésre. A magfák hálózata és koronamérete azonban megfelelő és az utóbbi években többször is teremtek. A *Gyöngyössolyos 65A*, *66C* (34,5 ha, 59 év) és az *Egerbaktá 27A* (12,9 ha, 60 év)

1. táblázat
Magtermelő állományok listája
(1996. január 1. állapot szerint)

Latin név	Fafaj	Terület (ha)
<i>Quercus robur</i>	kocsányos tölgy	1590,4
<i>Quercus petraea</i>	kocsánytalan tölgy	583,8
<i>Quercus frainetto</i>	magyar tölgy	12,1
<i>Quercus rubra</i>	vöröstölgy	35,4
<i>Quercus palustris</i>	amerikai mocsártölgy	0,2
<i>Quercus cerris</i>	cser	308,6
<i>Fagus sylvatica</i>	bükk	930,8
<i>Carpinus betulus</i>	gyertyán	22,2
<i>Robinia pseudoacacia</i>	akác	582,9
<i>Acer saccharinum</i>	ezüstjuhar	0,3
<i>Alnus glutinosa</i>	mézgás éger	22,9
<i>Ulmus laevis</i>	vénic szil	0,2
<i>Fraxinus excelsior</i>	magas kőris	62,3
<i>Fraxinus angustifolia ssp. pannonica</i>	magyar kőris	34,6
<i>Castanea sativa</i>	szelídgesztenye	8,3
<i>Cerasus avium</i>	madárcseresznye	22,6
<i>Juglans nigra</i>	feketedió	71,8
<i>Gleditsia triacanthos</i>	lepényfa	1,0
<i>Populus canescens</i>	szürke nyár	1,7
<i>Tilia cordata</i>	kislevelű hárs	4,9
<i>Tilia platyphyllos</i>	nagylevelű hárs	7,3
<i>Tilia tomentosa</i>	szőlőhárs	37,1
<i>Betula pendula</i>	bibirceses nyír	7,9
<i>Aesculus hippocastanum</i>	vadgesztenye	0,1
<i>Pinus sylvestris</i>	erdifejnyé	131,2
<i>Pinus strobus</i>	simafejnyé	0,8
<i>Pinus nigra</i>	feketefejnyé	114,5
<i>Picea abies</i>	lucifejnyé	18,1
<i>Larix decidua</i>	vörösfenyő	13,1
<i>Pseudotsuga mensesii</i>	duglásfenyő	9,4
<i>Abies alba</i>	jegenyefenyő	26,8
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	oregonciprus	4,1
	egyéb fenyő	0,1
Összesen:		4667,5

középkori állományok gyérítésénél a tulajdonos kérésére és közreműködésével kísérleti vágműsökhöz fogunk alkalmazni, ami a magfák koronafelületének növelésére irányul majd. Mindegyik állomány kritikus minimumra korrigált súlypontja a megfelelő szint felett volt, ezért a minősítésnek nem volt akadálya.

Nyírerdő Rt.

Akácállományok minősítése történt, szám szerint öt erdőállomány. A *Berkesz 2C* (7,9 ha, 24 év) erdőrészlet középkori, kijelölésénel cslődleges szerepet játszott, hogy az első akác-magtermelő állományok utódállománya. továbbá gyérítésénél a különleges szempontokat – erősebb belenyúlás, ritkább hálózat stb. – még érvényesíteni lehet. A többi állomány – *Nyíribrony 1A* (3,3 ha, 36 év), *Ófehértó 1C* (3,4 ha, 37 év), *Ófehértó 1E* (8,9 ha, 37 év), *Ópályi 1A, B, 2A* (51,4 ha, 38 év) – az Rt. középtávú maggyűjtési igényét elégíti ki. Ezekben az állományokban már semmiféle nevelővágást nem érdemes végezni. Mindegyik állomány kritikus minimumra korrigált súlypontja a megfelelő szint felett volt, ezért a minősítésnek nem volt akadálya.

Pilisi Parkerdő Rt.

A *Dunabogdány 16D* (2,5 ha, 51 év) erdőrészlet bükk-állománya ugyancsak illeszkedik ebbe a sorba. A gazdaság itt is a hagyományostól eltérő gyérítési eljárást kíván alkalmazni. Különlegesen szép *csér*-állományt minősítettünk a *Visegrád 25B* (10,0 ha, 108 év) erdőrészletben. A magfák hálózata, koronamérete megfelel a KMÁ követelményeinek és rendszeresen teremnek is. Mindkét állomány kritikus minimumra korrigált súlypontja a megfelelő szint felett volt, ezért a minősítésnek nem volt akadálya.

Szombathelyi Erdészeti Rt.

Az éves felülvizsgálat során 2 vörösfenyő, 2 simafenyő, és 1-1 lucfenyő, illetve magas kőrös KMÁ-t töröltünk a nyilvántartásból egészségügyi termelés miatt. Az acsádi erdeifenyő plantázások átmeneti maghianyának mérésére 3 új magtermelő állományt minősítettünk, amelyekben a véghasználat során fogják begyűjteni a magot. A *pornopáti 1E* (9,5 ha, 105 év) és *14B* (6,5 ha, 81 év), valamint *Hegyhátszentmárton 5B* (8,2 ha, 104 év) részletek néhány éven belül kerülnek véghasználatra. Mindegyik állomány kritikus minimumra korrigált súlypontja a megfelelő szint felett volt, ezért a minősítésnek nem volt akadálya.

Nagykunsági EFAG Rt.

A tulajdonos kérésére 1 kocsányos tölgy KMÁ-t a nyilvántartásból töröltünk. Ezzel párhuzamosan két erdőrészletet javasoltak minősítésre. A megtartott bizottsági szemlé és az ott felvett adatok kiértékelése alapján a *Pusztaavacs 225A* és *224F kocsányostölgy*-állományok nem feleltek meg a kijelölt magtermelő állomány (KMÁ) minősítési követelményeknek. A Nagyalföld Erdőgazdaság Tájbán a magtermelő állományok pontatlaga alapján az értékelési minimumpont 6,00, a mintaterület adatainak kiértékelése után pedig csak 2,75 korr. súly pontot kaptunk. Ezért a fenti két állományt az országos nyilvántartásba nem lehetett felvenni. A későbbi nevelővágások esetleges "feljavító" hatására tekintettel a jövőben újbóli minősítést kérhet a gazdálkodó.

Az 1996. évi tervezett feladatok

A legsürgősebb feladat a volt (tsz és á.g. tulajdonban bejegyzett magtermelő állományok tulajdonosi helyzetének tisztázása. Elsősorban Dél- és Nyugat-Dunántúl területén kell a nyilvántartott állományok revízióját elvégezni. Az *FM Gérmegőrzési Pályázatok* keretében várhatóan egyre többen fognak megjelölni és újonnan jelölendő KMÁ-kal pályázni. A pályázatok elbírálására, ellenőrzésére egyre több időt kell majd fordítani, amely munkákba az illetékes körzeti felügyelők, elsősorban a téli-tavaszi időszakban tevékenyen bekapcsolódnak. A magtermelő állományok jelenlegi volumene többé-kevésbé megfelel az országos igényeknek. Javítani kell azonban az állományok természetének begyűjtési

2. táblázat

Akác magtermelő állományok faminőség-osztályozási szempontjai

Törzs egyenesség	Súlypont: 30
1. A törzs a fmagasság 2/3-áig kifogástalanul egyenes, a koronában is követhető.	
2. A törzs a fmagasság 2/3-áig egyenes, legfeljebb egy elhajlással, amely a fa tengelyéhez viszonyítva max. 15° lehet.	
3. A törzs síkgörbe.	
4. A törzs többszörösen síkgörbe.	
5. A törzs térgörbe.	
Csavarodottság	Súlypont: 15
1. A törzs nem csavarodott.	
2. A törzs a fmagasság felső 1/3-ában csavarodott.	
3. A törzs a fmagasság felső 1/2-ében csavarodott.	
4. A törzs a fmagasság alsó 1/2-ében is csavarodott.	
5. A törzs többől csavarodik.	
Villásodás	Súlypont: 25
1. Villásodás nincs.	
2. Villásodás csak a koronában, de legfeljebb a fmagasság felső 1/4-ében.	
3. Villásodás a törzsben, de legfeljebb a fmagasság felső 1/2-ében.	
4. Villásodás a fmagasság alsó 1/2-ében kezdődik.	
5. Villásodás a többől, vagy a törzs többszörösen villás.	
Koronanagyság és minőség	Súlypont: 30
1. Szabadon álló, nagy, szabályos, finom ágas korona.	
2. Szabadon álló, nagy, szabályos, durván ágas korona.	
3. Közepes nagyságú, nyomott korona.	
4. Zászlós, kis korona.	
5. Beszorított, elnyomott, kis korona.	
A súlypont százalékként kerül a korrigált minimumpont értékelésbe (OMMI számítógépes program).	

és tárolási rendszerén, amelyben egyedül csak az akác esetében valósultak meg a szakmai elképzelések. Ebben segítségre lehet, hogy a magtermelő állomány pályázatok elbírálása, megítélése során az erdőtulajdonos szaporítóanyag-gazdálkodását is minősíti az FM. Fontos előfeltétel, hogy az újonnan jelölendő állományokat előzetes vizsgálat alá vegyék a tulajdonosok, várható-e magtermés a kijelölés után vagy sem. Megfelelő megoldás lehet többéves virágzási, terméshozási statisztika készítése az állományról, amely egyben új értékelési szempontként is jelentkezik a kijelölésnél. Ugyancsak ilyen kritérium lehet az állományok alakíthatóságának, gyéríthetőségének kérdése is. Az idős magtermelő állományok csak abban az esetben lennének minősíthetőek, ha azokban már megfelelő termő magfa-hálózat van, vagy egyszeri belenyúlással kialakítható. Folytatni fogjuk a minősítési szempontok fajtacsoportok szerinti átdolgozását is. Várhatóan az eddig összevontan kezelt tölgyeket morfológiai és a habitusbeli különbségek miatt különválasztjuk kocsányostölgy-típus (KST, MOT) és kocsánytalantölgy-típus (KTT, SZT, MAT, VT, CS) kategóriákra. Természetesen a minősítési szempontokat elfogadásuk előtt továbbra is véleményezzük külső szakemberekkel.

Az OMMI munkatársai bíznak abban, hogy a fenti változtatások sikeres változásokat hoznak majd a szaporítóanyag-gazdálkodás eddigi kicsit mostohán kezelt területén. Emellett remélhetőleg a tulajdonosok is mindent megtesznek majd azért, hogy magtermelő állományaik megfelelőjenek nemcsak a formai, adminisztrációs követelményeknek, hanem a szakmai elvárásoknak, igényeknek is.